01/05/2019

Η Πρωτομαγιά στην Ελληνική Λαογραφία

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Σύμφωνα με την παράδοση, ο Μάης πήρε το όνομά του από την μητέρα του Ερμή, τη Μαία. Απεικονίζεται με ένα νέο άνδρα που φέρει στο κεφάλι καλάθι γεμάτο λουλούδια. Ο λαός μας, συσχετίζοντας παρετυμολογικά το όνομα του Μαΐου με τα μάγια, τον θεωρεί μαγεμένο μήνα. Ο μήνας των λουλουδιών και της βλάστησης. Οι Αγραφιώτες τον ονομάζουν «χαλαζά» και οι Τήνιοι «βροχάρη». Οι Θρακιώτες ονομάζουν τον άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο «Τριαντάφυλλα», γιατί το κυριότερο από τα λουλούδια του Μάη είναι το τριαντάφυλλο. Στη Μακεδονία ονομάζεται «Κερασάρης», στον Πόντο «Καλομήνας», στην Κύπρο «Πεντεφάς ή Πενταδείλινος», γιατί εξαιτίας του μεγάλου μήκους των ημερών του, αναγκάζονται να τρώνε 5 φορές την ημέρα. Επίσης Πράσινος και Λούλουδος.

Ήθη και Έθιμα της Πρωτομαγιάς

Στην Αρχαία Ελλάδα
Οι αρχαίοι Έλληνες, ως φλογεροί φυσιολάτρες, γιόρταζαν το άνοιγμα των λουλουδιών και το φτάσιμο της άνοιξης. Από τα αρχαιότερα χρόνια του πολιτισμού τους, που έφθασε στην Ελλάδα από τη Θράκη το ρόδο, μαζί με τις Ορφικές διδασκαλίες, το άνθος αυτό έγινε σύμβολο και υμνήθηκε ως η νύμφη των ανθέων. Ο Ανακρέων ύμνησε έτσι το άνθος αυτό του Μαγιού:

«Ρόδον, άνθος των ερώτων
αναμίξωμεν τω Βάκχω
ρόδον, ω ωραίον άνθος
ενθέντες τοις κροτάφοις
ευθυμήσωμεν εν τούτοις».

Η γιορτή, όμως, της άνοιξης, η αρχαία Πρωτομαγιά, πήρε σιγά-σιγά κι επίσημη μορφή. Από τις παλαιότερες γιορτές, δημιουργήθηκαν τα Ανθεστήρια, η γιορτή των λουλουδιών. Αυτή ήταν η πρώτη επίσημη γιορτή ανθέων των Ελλήνων. Ιδρύθηκε πρώτα στην Αθήνα, όπου με μεγαλοπρέπεια βάδιζαν προς τα ιερά πομπές με κανηφόρες, που έφερναν άνθη. Έπειτα τα Ανθεστήρια διαδόθηκαν και σ άλλες πόλεις της Ελλάδος και πήραν πανελλήνια μορφή.

Ενα από τα χαρακτηριστικά έθιμα της Πρωτομαγιάς, το μαγιάτικο κλαδί ή το άνθινο στεφάνι, είναι πιθανόν να έχει επίσης τις ρίζες του στην αρχαιότητα. Η πιο σημαντική γιορτή του Θαργηλιώνος, μήνα των αρχαίων που αντιστοιχούσε κατά ένα μέρος στον δικό μας Μάιο, περιελάμβανε στα δρώμενά της την κατασκευή ενός κλαδιού ανάλογου με το μαγιάτικο. Κατά τα Θαργήλια, γιορτή που έδινε και το όνομά της σ ολόκληρο τον μήνα, σχημάτιζαν μια λατρευτική πομπή προς τιμήν του Ήλιου και των Ωρών (=Εποχών), που συντελούσαν στην ωρίμανση των καρπών. Στην πομπή περιέφεραν ένα πράσινο κλαδί που μόλις είχε αποκτήσει φύλλα. Το τύλιγαν με ταινίες και κρεμούσαν σ αυτό σύκα, διάφορα ψωμάκια και μικρά φλασκιά γεμάτα κρασί, λάδι και μέλι. Το κλαδί αυτό, η «ειρεσιώνη», μοιάζει με το πρωτομαγιάτικο στεφάνι. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι σε παλιότερες εποχές το τελευταίο το έφτιαχναν όχι με άνθη αλλά με κλαδιά οπωροφόρων δένδρων που έφεραν καρπούς και στα οποία αναρτούσαν κρεμμύδια και σκόρδα. Το καταστόλιστο αυτό κλαδί στο τέλος της γιορτής τοποθετούνταν στις θύρες των ναών και των σπιτιών όπου έμενε ώσπου να ξεραθεί για να μπορεί να καεί και να αντικατασταθεί την επόμενη χρονιά από ένα νέο.

Τα Θαργήλια ήταν κυρίως αγροτική γιορτή. Στη διάρκειά της γινόταν προσφορά

των πρώτων καρπών της νέας συγκομιδής στους θεούς. Με τέτοιες πράξεις ο άνθρωπος ήθελε να ευχαριστήσει το θείο για όσα του πρόσφερε και να εξασφαλίσει τη συνέχιση της εύνοιάς του. Στο πρόγραμμά της περιλαμβανόταν και μια σκοτεινή καθαρτήρια τελετή ¬ η όλη γιορτή ήταν αφιερωμένη στον Απόλλωνα, τον θεό της κάθαρσης¬ η οποία ξεπερνούσε τον αγροτικό χαρακτήρα και προσέγγιζε τη μαγεία. Στη διάρκεια της γιορτής επέλεγαν ένα ή δύο άτομα, τους «φαρμακούς» ή «καθάρματα» τα οποία απομάκρυναν ως αποδιοπομπαίους τράγους έξω από τα όρια της πόλης. Μερικές φορές μάλιστα αναφέρεται και θανάτωση των «καθαρμάτων» (=των θυμάτων της κάθαρσης). Ο καθαρμός ως προϋπόθεση για να είναι πλούσια η νέα σοδειά και γενικά για να έχει επιτυχία κάθε νέα αρχή είναι πολύ γνωστός σε πρωτόγονες κοινωνίες.

Βυζαντινά χρόνια

Στα βυζαντινά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη πραγματοποιούνταν ειδική τελετή στο Στάδιο της πόλης με την παρουσία του αυτοκράτορα στη διάρκεια της οποίας ο λαός υποδεχόταν με ύμνους τον ερχομό της άνοιξης. Οι χρονογράφοι και οι ιστορικοί, που κατέγιναν με την ιστορία της Επτανήσου, διέσωσαν την περιγραφή των εθίμων της Πρωτομαγιάς από την μεσαιωνική Κέρκυρα όπου ήταν αληθινή τελετουργία! Το νησί από το 1272 ως το 1386 έμεινε κάτω από την κυριαρχία των Ανδεγαυών, Γάλλων αρχόντων της Νεάπολης. Το νησί χωρίστηκε σε μερίδια, σε τιμάρια και τα μοιράστηκαν οι Ιταλοί και Γάλλοι πολεμικοί αρχηγοί, που βοήθησαν τους Ανδεγαυούς στην κατάκτηση του νησιού. Ένα από τα τιμάρια αυτά ήταν και «των Ατσιγγάνων», γιατί όλοι οι Ατσίγγανοι, που ήταν τότε στην Κέρκυρα ήταν δούλοι της γης σ αυτό το τιμάριο.

Ο Βαρώνος, που ήταν εξουσιαστής του τιμαρίου είχε το δικαίωμα να φυλακίζει, να εξορίζει και να βασανίζει τους δούλους του Ατσιγγάνους. Οι Ατσίγγανοι, λοιπόν, κάθε πρώτη του Μάη έμπαιναν στην πόλη της Κέρκυρας όλοι μαζί. Μπροστά πήγαινε η σημαία με τα σήματα ευγενείας του Βαρώνου και ακολουθούσαν μουσικά όργανα, φλογέρες και τύμπανα. Έφερναν μαζί τους από την εξοχή κι ένα κορμό κυπαρισσιού, στολισμένο με πολύχρωμα λουλούδια, κορδέλλες, μεταξωτά μαντήλια, μπαμπάκι σε τούφες, κόκκινα αυγά του Πάσχα, κουκουνάρες, περιστέρια και ορνίθια ζωντανά, φρούτα χρυσωμένα και κάθε τι που βγαίνει την άνοιξη. Μ’ αυτόν τον μεγαλόπρεπο «Μάη» πήγαιναν έξω από το μέγαρο του Βαρώνου και τον εγκωμίαζαν με στίχους. Την επόμενη της Πρωτομαγιάς ο Βαρώνος επιθεωρούσε τους δούλους του κι εισέπραττε από τον καθένα τους τον τιμαριωτικό φόρο: 17 άσπρα και 2 όρνιθες για κάθε παντρεμένο και 1 χρυσό φλουρί για τον σημαιοφόρο.

Μερικά από τα πρωτομαγιάτικα αυτά εξακολουθούν και σήμερα στην Κέρκυρα. Βέβαια, σήμερα δεν υπάρχουν «τιμάρια» και δούλοι της γης… Μα σε πολλά χωριά

διατηρείται ακόμα και σήμερα το έθιμο του στολισμένου κυπαρισσιού. Εξακολουθούν και σήμερα οι χωρικοί να στολίζουν ένα κυπαρίσσι με κίτρινα, κόκκινα και πολύχρωμα λουλούδια, με κορδέλλες, με χρωματιστά μαντήλια και να το περιφέρουν στα σπίτια και «να λένε το «Μάη».

Κεντρικός πυρήνας του εορτασμού της Πρωτομαγιάς σε όλους τους πολιτισμούς ήταν η ανθρώπινη χαρά για την άνοιξη, η αυθόρμητη λατρεία της βλάστησης, οι μαγικές ενέργειες για την τελείωσή της και η προσπάθεια «μετάληψης» των δυνάμεων της φύσης. Τόπος εορτασμού λοιπόν ήταν η εξοχή, όπου συνηθιζόταν κυλίσματα στη χλόη, πλύσιμο του προσώπου με μαγιάτικη δροσιά, χτύπημα του σώματος με χλωρά κλαριά κ.λ.π Απότοκο των δοξασιών αυτών είναι το μαγιάτικο στεφάνι στην πόρτα των σπιτιών από διάφορα άνθη και καρπούς.

Η αναγέννηση της φύσης στον ελληνικό λαϊκό βίο συμβολιζόταν με διάφορα έθιμα: το Μαγιόξυλο στην Κέρκυρα (κορμός τρυφερού κυπαρισσιού στολισμένος με άνθη και ένα στεφάνι περιφερόταν από νέους στους δρόμους της πόλης), το Μαγιόπουλο στο Βόλο (παιδί που ενσάρκωνε το Μάη, στολισμένο με λουλούδια, συνοδευόταν στην περιπλάνησή του στους δρόμους από χορό προσωπιδοφόρων που τραγουδούσε μαγιάτικα τραγούδια), τη Ναύπακτο (όπου το παιδί συνόδευαν γέροι φουστανελάδες) και την Αγόριανη, την «Πιπεριά» στην Εύβοια (ένας άνδρας ντυμένος με λουλούδια και κλαδιά ελιάς, καρυδιάς και άλλων δέντρων συμβόλιζε τη δύναμη της βλάστησης και βρεχόταν με νερό σε κάθε σπίτι από αυτά που επισκεπτόταν για να τραγουδήσει με τη συνοδεία άλλων πέντε-έξι συντρόφων του), τον «Ζαφείρη» στο Ζαγόρι της Ηπείρου (ένα παιδί προσποιούνταν το νεκρό ξαπλωμένο στο χλωρό χορτάρι για να το ράνουν με λουλούδια τα νεαρά κορίτσια μέχρι ότου το καλέσουν να αναστηθεί και να τρέξουν όλοι μαζί τραγουδώντας στα χωράφια), το «Φουσκοδέντρι» στην Καστανιά Στυμφαλίας, αναγόμενα όλα στα Αδώνια των αρχαίων.
Στα Μεσόγεια, το μαγιάτικο στεφάνι κρεμιόταν στα βαρέλια με το κρασί. Στην Πάργα τα παιδιά στεφανωμένα με λουλούδια και κρατώντας μεγάλα κλαδιά με άνθη πορτοκαλιάς ή νερατζιάς, τραγουδούσαν από σπίτι σε σπίτι το Μάη. Στη Λήμνο συνήθιζαν να κυλιούνται τη μέρα αυτή στο χορτάρι για να πάρουν τη δροσιά του.

Την παραμονή της Πρωτομαγιάς στα Μέγαρα η νύφη έστελνε το στεφάνι (Το Μάη) με μια πίτα στολισμένη με λουλούδια και ένα κάνιστρο με τα κουλούρια του Μάη. Στον πίνακα του Θωμά Μώλου οι δύο κοπέλες που προσφέρουν τα μαγιάτικα δώρα συνοδεύονται από ένα παιδί που φέρει κόκκινο κρασί. Μια άλλη δοξασία σχετική με το Μάη αναφέρεται στο πρωϊνό νερό και την πρωϊνή του δροσιά που έχει εξαγνιστική και ανανεωτική δύναμη. Σε πολλά νησιά του Αιγαίου, την ημέρα της

Πρωτομαγιάς, τα κορίτσια σηκώνονταν την αυγή και έπαιρναν μαζί τους τα λουλούδια, που είχαν μαζέψει από την παραμονή και πήγαιναν στα πηγάδια να φέρουν το «αμίλητο νερό». Δηλαδή το κουβαλούσαν χωρίς να μιλήσουν καθόλου. Και όταν το έφερναν στο σπίτι, νίβονταν όλοι μ αυτό. Υστερα μοίραζαν γλύκισμα «για να περάση γλυκός ο Μάης». Και αυτό για να γλυτώσουν όλοι από τις κακές ώρες. Γιατί λένε, πως ο Μάης έχει πολλές κακές ώρες. Μάλιστα μία κατάρα λέει: «Η ώρα του Μάη να σ' εύρη!». Η αρραβωνισμένη κόρη έφερνε τ αμίλητο νερό και στο σπίτι της πεθεράς για να ανταμειφθεί από αυτή με φλουριά περασμένα σε μεταξωτή κορδέλλα ή σε χρυσή κλωστή. Στο Καστελλόριζο, οι αρραβωνιασμένες κοπέλες πρόσφεραν στον αρραβωνιαστικό τους νερό να πλυθεί.

Σε πολλά μέρη της Ελλάδας τραγουδούσαν την Πρωτομαγιά, όπως τα κάλαντα τα Χριστούγεννα και τα Φώτα. Το τραγούδι αυτό του Μάη διαφέρει από τόπο σε τόπο. Στην Κέρκυρα άρχιζε έτσι:
Κι αν είναι με τον ορισμό, να πούμε και το Μάη.

Μπρε μπήκε ο Μάης, μπρε μπήκε ο Μάης, μπρε μπήκε ο Μάης ο μήνας,
ο Μάης με τα τριαντάφυλλα κι ο Απρίλης με τα ρόδα.
Απρίλη, Απρίλη αφόρετε, Μάη του κανακάρη,
π όλο τον κόσμο γιόμισες απ άνθια και λουλούδια.
Λουλούδισε, λουλούδισε, λουλούδισέ μου κόρη,
να πάη να δώση το φιλί, πριν βρέξη πριν χιονίση,
πριν κατεβάση ο ουρανός και σύρουν τα ποτάμια..

Πολλές δοξασίες σχετικές με τα μάγια, λόγω και παρετυμολογίας του ονόματός του, συνδέονταν στην παράδοση του λαού με τον Μάϊο και τη βλαπτική του ιδιότητα. Το γεγονός έχει την εξήγησή του στο ότι κατά τα ρωμαϊκά χρόνια τελούνταν γιορτές προς τιμήν των νεκρών (τα Λεμούρια και τα Ποζάρια). Οι νεκροί και οι ψυχές τους γύριζαν ελεύθερες πάνω στη γη από τη νύκτα της Ανάστασης του Χριστού ως τη μέρα της Πεντηκοστής. Είναι λοιπόν ο μήνας των νεκρών και οι θνητοί δεν πρέπει να κάνουν κάτι που θα τους προσβάλλει. Η επιφυλακτικότητα αυτή έφερε τη συνήθεια σε πολλά μέρη να μη γίνονται γάμοι αυτό τον μήνα αλλά και να λαμβάνονται μια σειρά μέτρων για να μην πιάσουν τα μάγια.

Το στεφάνι

Το πρωτομαγιάτικο στεφάνι είναι, σχεδόν, το μοναδικό έθιμο που εξακολουθεί να μας συνδέει με την παραδοσιακή Πρωτομαγιά, μια γιορτή της άνοιξης και της φύσης με πανάρχαιες ρίζες, πλούσια σε εκδηλώσεις σε παλαιότερες εποχές. Στις μέρες μας η Πρωτομαγιά με το μάζεμα των λουλουδιών για το πρωτομαγιάτικο

στεφάνι, ενισχύει τις σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση, από την οποία οι περισσότεροι έχουμε απομακρυνθεί, ζώντας στις πόλεις. Σύμφωνα με τη διευθύντρια του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αικατερίνη Καμηλάκη, το στεφάνι κατασκευαζόταν με βέργα από ευλύγιστο και ανθεκτικό ξύλο κλήματος ή άλλο και στολιζόταν με λουλούδια και κλαδάκια καρποφόρων δέντρων, όπως η αμυγδαλιά, η συκιά και η ροδιά.

Ακόμα, το διακοσμούσαν με στάχυα από σιτάρι και κριθάρι, με κρεμμύδι αλλά και σκόρδο για το μάτι. Η χρησιμοποίηση πρασινάδας και όχι τόσο λουλουδιών με σκοπό τη μετάδοση της γονιμότητάς τους ήταν το κύριο χαρακτηριστικό των μαγιάτικων συνηθειών. Στον αγροτικό χώρο, μάλιστα, δε θεωρείτο απαραίτητο το πλέξιμο στεφανιών. Αρκούσε η τοποθέτηση πάνω από την πόρτα του σπιτιού μιας δέσμης από χλωρά κλαδιά ελιάς, συκιάς, νερατζιάς, πορτοκαλιάς και άλλα μαζί με λουλούδια. Απαραίτητη ήταν, επίσης, η ύπαρξη μεταξύ τους φυτών αποτρεπτικών του κακού, όπως είναι η τσουκνίδα, το σκόρδο και άλλα. Σύμφωνα με κείμενο του καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Μιχάλη Τιβέριου, το μαγιάτικο κλαδί ή το άνθινο στεφάνι, έχει κατά πάσα πιθανότητα τις ρίζες του στην αρχαιότητα: «Είναι γνωστό ότι στην αρχαία Ελλάδα τέτοια κλαδιά ή στεφάνια τα χρησιμοποιούσαν πολύ συχνά. Δεν είναι υπερβολικό να πούμε ότι δεν έλειπαν από καμία σημαντική εκδήλωση του δημόσιου, ιδιωτικού και θρησκευτικού βίου. Επιπλέον, είναι αξιοπρόσεκτο ότι μια σημαντική γιορτή ενός μήνα των αρχαίων, του Θαργηλίωνος, που αντιστοιχούσε, περίπου, με το δικό μας Μάιο, περιλάμβανε στα δρώμενά της την κατασκευή ενός κλαδιού ανάλογου με το μαγιάτικο. Το κλαδί αυτό δεν το έφτιαχναν με άνθη, αλλά με κλαδιά οπωροφόρων δέντρων, στα οποία αναρτούσαν κρεμμύδι και σκόρδο».

Στις μέρες μας που έχουμε καθιερώσει στεφάνια από λουλούδια του αγρού ή των κήπων, τα οποία τοποθετούμε για μερικές μέρες στην κύρια είσοδο των σπιτιών μας. Δύσκολα μπορεί, πια, να ανιχνευτεί συμβολισμός στο σύγχρονο πρωτομαγιάτικο στεφάνι, κατά το Μιχάλη Τιβέριο, αφού για τους περισσότερους δεν αποτελεί, ίσως, τίποτα περισσότερο από μια όμορφη και μυρωδάτη σύνθεση λουλουδιών, χωρίς να παραπέμπει σε συσχετισμούς σύμφωνα με τους οποίους «χαρίζει» στους ενοίκους ενός σπιτιού υγεία, καλή τύχη, ειρήνη, ευτυχία και ευφορία. Σίγουρα, όμως, η κατασκευή του χαρίζει ευφορία σε μεγάλους και μικρούς, που ξεφεύγοντας από τις πόλεις αναζητούν τη χαρά της άνοιξης στην ολάνθιστη φύση.